

Course work

ON SUBJECT: Reading

Theme: Chet ellarda va mamlakatimizda chet tilini
o'rgatishning zamonaviy metodlari

Course: III

Group: 304

Teacher : Z.Botirova

Student: N.Hamidullayeva

Student Name_____

Group_____

Book Title: _____

Book author: _____

Questions:

1. Provide at least 10 ideas for improving learners' pronunciation. Explain them and give examples with evidence.
2. How can we present and practice new vocabulary? State some of the ways of presenting and practicing vocabulary. Provide example techniques to illustrate your points.
3. What does real-life listening involve? Provide information on learner problems and types of activities for improving listening.
4. What is a spoken interaction? Present ideas on using role-plays and related techniques.
5. Write about improving reading skills. Provide ideas on types of reading activities.
6. What are some ideas on giving feedback to students' writings?
7. Explain teacher made worksheets and materials.
8. How can we evaluate lesson effectiveness?
9. Explain patterns of classroom interaction. Provide information on Group and Pair work.
10. What is the role of extrinsic motivation in foreign language teaching?

CHET TILI O'QITISH METODIKASI

Hozirgi vatqda nafaqat chet tiliga o'qitish bo'yicha balki barcha fanlarga bo'ppocoy o'qitishni, o'rgatishni yangi-yangi metodlarini izlab topish va uni amalda sinab ko'rish to'g'risida ko'p ishlar qilinayapti. Bu hozirgi kundagi ta'lim tarbiya jarayonini yaxshilash, uchun xal qilinishi kerak bo'lgan eng muhim

muammolardan biridir.

Agar avval chet tili o'qitish shu til sistemasini o'rganish deb qaralgan bo'lsa, keyingi yillarda o'qitishdagi muhim ko'zlangan narsa bu o'quvchilarni chet til nutqini o'stirishdan iborat bo'ldi. Shuni aytish kerakki chet til o'rganishdagi bu maqsadlar, o'z-o'zidan yoki boshqa kimsalar yoki shaxs tomonidan qo'yilmaydi, balki lingvistika va psixologiya fanlaridagi o'zgarishlar va jamiyatning ijtimoiy rivojlanib borishi bilan chambarchas bog'liqdir. Masalan: Audiolingval metodni olib ko'raylik. Bu metodning yuzaga kelishiga lingvistika fanidagi o'zgarishlar, ya'ni struktural oqimni ta'siri bo'ldi.

U quyidagi omillarni o'z ichiga oladi:

- Chet til o'rgatish avval og'zaki nutqqa o'rgatishdan boshlanmog'i zarur;
- Til o'rganish turli strukturalar, nutq na'munalari asosida amalga oshiriladi;
- Mashqlar ham tilga asoslangan holda til materialini ko'p marta takrorlashni talab qiluvchi mashqlar bo'lishi kerakligini taqozo etadi;

- Grammatik namunalar va leksikani tanlash chet tili bilan ona tilini qiyoslashning natijalariga bog'liq bo'lishi kerak.

- Talaffuzga katta e'tibor talab etiladi.

Bu metodning asosiy kamchiligi, mexanik mashqlarning ko'pligi va haqiqiy nutq mashqlarining ozligidir. Bu metod asoschilari metodist olimlar Ch.Friz va R.Ladolaridir. Masalan: Ch.Friz: boshlang'ich etapning asosiy mazmuni strukturalarni o'rganishni tashkil qilishi kerak deydi. Grammatikaning ko'nikmalarni hosil qilish xam shunga asoslangan bo'lishi maqsadga muvofiq.

Ch.Friz bilan R.Ladoning fikricha o'quvchilar avval og'zaki nutqda ishlatiluvchi strukturalarning (gaplarning) yig'indisini eslab qolishlari kerak.

Keyinchalik shu strukturalar asosida yangi-yangi gaplar tuzishi talab etiladi, ya'ni malaka va ko'nikmalar moil qilinishi kerak. Bular trenirovkaga mo'ljallangan mashqlar yordamida amalga oshiriladi.

Keyinroq g'arbda yangi bir metod shakllana boshladi . Bu “ audio-visual” metod edi. Uning asoschilari sifatida Yugoslavyalik metodistlar P.Guberin va Frantsuz Per Rivon, L.Gugeneym va boshqalarni keltiurish mumkin. Bu metod tilni (til materialini) eshitish va ko'rish orqali tez eslab qolishga asoslangan. Bu metodning asosiy foydasi shundaki u o'rganayotgan til materialini xayotiy situattsiyaga bog'lab o'rganishni taqozo etadi. Til o'rganish asosan ko'rib, tinglab, tushunishga asoslangan. Bu metod mualliflarining fikrlariga ko'ra kundalik turmushda ko'p uchrab turadigan mavzularni o'z ichiga qamragan (masalan: kvartira, uy jixozlari,savdo-sotiq va x. k.) o'rganishni maqsad qilib qo'yadi. Ularni o'zlashtirish esa asosan ko'rib qabul qilish sezgilari asosida va texnik vositalardan keng foydalanish orqali amalga oshiriladi.

Chet-til o'qitishni intensivlashtirish masalasi yuzasidan mamlakatimizda va chet ellarda ancha ishlar qilindi va qilinmoqda. Bular yangi intensiv metodlarni yuzaga kelishiga sabab bo'ldi. Xo'sh, intensiv metod o'zi nima? Uni qanday tushinish mumkin?

Intensiv o'qitish degan, so'zning birimch ma'nosi bu- qisqa vaqt ichida o'quvchilarni o'rganilayotgan chet tilida nutq faoliyatini amalga oshirishga, ya'ni gapirishga o'rgatishdir. Bu asosan o'quvchilarning ichki psixologik imkoniyatlariga va hotira zahirasiiga tayangan holda amalga oshiriladi. (Leontev A. A. Kitaygorodskaya). Demak, intensiv metod (yoki intensiv) o'qitishning quyidagi ikki harakterli hususiyatini ko'rsatish mumkin:

Qisqa vaqt ichida ma'lum hajmdagi o'quv materialini organish va shunga mos chet tilidagi nutqiy faoliyatni amalga oshirish;

Shaxs hotirasining barcha zahiralardan (psixologik imkoniyatlaridan) maksimal darajada foydalanish ya'ni o'quvchilarning faolligini oshirish.

Keyingi yillarda dars jarayonida o'quvchilar faolligini oshirish yuzasidan ko'p ishlar qilish zarurligi taqozo etilmoqda.

Talaba shaxsi xotirasining ichki imkoniyatlaridan foydalangan holda ularning darsdagi faolligini oshirishda nutqiy muloqot muhitini shakllantirish eng muhim vazifalardan biri. O'qituvchi tomonidan qo'llanilayotgan usullar va turli ko'rgazmali qurollar shu maqsadga yo'naltirilmog'i lozim. Nutqiy muloqotga yo'naltirilgan psixiologik vaziyat o'quvchilarning faolligini oshirishdagi zaruriy vazifalardan biridir. Taniqli metodist olimlardan biri E.I.Passovning aytishicha hozirgi vaqtdagi chet til o'qitishda amalda qo'llanilayotgan kommunikativ yondashish nutqiy vaziyatlarga asoslangan tezkor (intensive) o'qitishning bir ko'rinishidir

Intensiv metodlar haqida qisqacha sharx.

Intensiv metod dastlab XX asrning boshlarida "To'g'ri" metod asosida shakllana boshladi. Prof. E I. Gezning aytishicha "To'g'ri metod chet tilini intensiv o'qitishga qulay imkoniyat va asos yaratib berdi". To'g'ri metodning ba'zi bir printsiptial tomonlarini chunonchi, og'zaki nutqqa bo'lgan qiziqish, ayniqsa dialogik nutq uchun nutqiy vaziyatlar tanlash , o'quvchilarning darsdagi faolligini oshirish kabi talablari hozirgi zamonaviy intensiv metodlarning u yoki bunisiga asos qilib olingan. Bu tabiiy albatta, chunki har bir yangi metod o'zidan oldin o'tgan metodning yaxshi tomonlarini saqlab qoladi.

So'ngi yillarda audiolingual, audiovizual, gipnopediya, relaksopediya, suggestopediya, ritmopediya kabi yangi bir yo'nalishni bildiruvchi so'zlar tez-tez metodik adabiyotlarda uchrab turadigan bo'lib qoldi.

Shuni aytish kerakki bu nomi tilga olingan metodlardan audiolingual va audiovizual metodlar intensiv o'qitish amaliyotida qo'llana olmaydi. Bunga ularning printsiptial tomoni, ya'ni ona tilini ishlatishga suyanmaslik, til imitatsiyasiga taqlid qilish orqali o'rganish, yod olish va ijodiy mashqlarning ko'pligi halaqit beradi.

Gipnopediya, Relaksopediya - bu metodlar faqat til materialini eslab qolishda yaxshi natijalar beradi, lekin nutqda qo'llashni ta'minlay olmaydi. Shuning uchun ham taniqli olim prof. Gegechkori L.Sh. gipnopediya bilan relaksopediyani chet-til o'qitishda ishlatilishi mumkin bo'lgan priyomlardan deb qarashni taklif qiladi, chunki ular berilayotgan informatsiyani eslab qolishga qaratilgan xolos.

Keyingi yillarda shaxsni ob'ekt sifatida o'rganish va uni barcha ijodiy imkoniyatlarini aniqlashda pedagogika, psixologiya, sotsial psixologiya, meditsina fanlaridagi izlanishlarni birlashtirishga katta e'tibor berilmoqda. Hozirgi vaqtdagi

muhim masala o'quvchilarni yangicha fikrlashga, ijodiy fikrlashga va ularni xayotga tayyorlashga katta e'tibor berilmoqda. Bu esa shaxsni har tomonlama o'rganishga bo'lgan talabni kuchaytiradi. Shunday qilib o'quvchi shaxsi o'quv protsesining markaziy, asosiy figurasiga aylanib qoldi.

G.Lozanov - psixoterapevt, tibbiyot fanlari doktori bolgar olimi - insonni ichki rezerv imkoniyatlarini o'rganishga qaratdi.

U 3 muhim faktorni o'rgannishga kirishdi:

- 1.Hotirani rezervlarini ochish;
2. O'quvchi shaxsini intellektual aktivligini o'rganish;
3. Ijobiy emotsiya, (charchash xissini yuqotadi).

(O'qituvchining roli, avtoriteti; o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi munosabat; o'zaro ishonch, yuqori darajadagi motivatsiya, shaxsning ichki rezerv imkoniyatlarini ochish. (Ushbu tezis izohlanadi). Olimlardan Gegechkori L.Sh. va Leontev A.A. e'tirof qilishlaricha Lozanov metodikasi yoqoridagilarni o'z ichiga oladi:

- 1) ko'p sonli nutq birliklarini o'rganishda;
- 2) o'quvchilarni chet til nutq jarayonida til, lug'at boyligini ishlatishni, o'rganilgan nutq birligini boshqa bir situatsiyada qo'llash malakalarini hosil qilishda;
- 3) o'qishga o'rganishda yuqori motivatsiyani hosil qilishda;
- 4) psixologik to'siqlar bo'lishi (uyatachanglikni, qo'rqinchni, odamovilikni) olib tashlashda juda yaxshi natijalar beradi.

Shunisi harakterliki Lozanov o'z oldiga chet til o'qitish metodikasini ishlab chiqishni vazifa qilib qo'ygani yo'q. 60-70 yillar Lozanov metodikasi chet til o'rganishda qo'llashga harakat qilib ko'rildi. Hozirgi vaqtda olimlar va metodistlar intensiv metodikani mamlakatimizda qollanilayotgan "O'ngli - amaliy" metod bilan mujassamlashgan holda yo'llarini ishlab chiqishdi. Bu metodning (Lozanov) faqat ayrim printsiplarini qo'llash maqsadga muvofiq degan.

1. Эмоционально – смысловой метод (И. Ю. Шехтер) rolli o'yinlar jarayonida mazmunli o'zgartirishga asosiy e'tiborni jalb qilish.

Bunday qarash kishining shaxsiy fikrlashi qandaydir til birliklarining majmuasidan kelib chiqmaydi degan qarashga asoslanadi. Bu metoddagi asosiy vosita - kommunikativ vazifalar sistemasida. Bu metod bo'yicha o'qitish 3 shaklga (davrga) bo'linadi:

a) Xayotda eng ko'p uchraydigan situatsiyalar asosida gapirishga o'rganish. Gramatika organilmaydi, uy vazifasi ham yo'q. Bu davr oxiriga kelib 1200-1400 leksik birlikni o'z ichiga olgan o'quv matnlarini o'qish mumkin.

b) Biror kasb-korga ta'luqli nutqiy jarayonga o'tish. Manologik nutq har tomonlama keng rivojlanadi. Asta-sekin tarjima asarlaridan ko'chirma olish (реферирование) yozuv va gramatika o'rganishga o'tiladi. Ilmiy - sissiy harakterga ega bo'lgan matnlardan foydalanib, kasbga ta'luqli muammoli situatsiyalardan tashkil topgan turli o'yinlar asosida chet til o'rgatish.

c) Nutq tobora ma'lum kasb bo'yicha shakllantirila boriladi. Maxsus matnlar, ishga ta'luqli xujjatlar, kasb bo'yicha xat yozishuvlar o'quv materialini tashkil qiladi.

2. L. Gegechkori taklif qilgan intensiv kurs katta yoshdagilarni o'qitishga mo'ljallangan. Bunda ham 3 davr ajratiladi.

Davrlar o'rtasidagi etap (ya'ni til tayorgarligi etapi) bu metodni boshqa metodlar bilan farqlashdagi asosiy xususiyatdir. Bunda til materiali ongli o'zlashtiriladi.

3. Petrograddagi o'rmonchilik akademiyasida talabalarni chet tili o'qitishni intensive metod asosida olib borish yuzasidan eksperiment o'tkazildi. Bunda o'quv jarayoni quyidagicha tashkil qilindi:

1 semestr - chet tilini ongli o'rganishga asoslangan nutqqa tayyorlov mashqlarini bajarish;

2 semestr -G.Lozanov metodikasi asosida dialogic nutqni o'stirish;

3 semestr - til materialini ongli o'rganish asosida keng profilli o'qishga o'rgatish

4 semestr - G.Lozanov metodi asosida monologik nutq o'stirish;

5 semestr - mutaxassislik bo'yicha matnlarni o'rganish;

6 semestr

4."Курс погружения"- Uxlatib qo'yib o'qitish kursi (Plesnevich A. S. Ingliz tili o'qitishda sinab ko'rgan) 10 kunga mo'ljallangan.

Maqsad: Ilmiy xodimlarni chet ellik xamkasblari bilan ilmiy-kasbiy muloqotlarni amalga oshirishga mo'ljallangan. Bu metod talabalarni o'qitishning yakuniy bosqichida qo'llanilishi mumkin. O'tilgan mavzularni qaytarish sifatida.

5. Suggestokibernetik integral metod. (Petrusinskiy V.V.) (katta yoshlilar uchun)

Suggestiv boshqarishni “kibernetizatsiyalash” bu metodni asosini tashkil qiladi. O’qitish avtomatlashgan texnik vositalar orqali olib boriladi. O’qituvchi ishtirok etmaydi. U faqat material tanlash va bilim, malaka va ko’nikmalarni nazorat qiladi xolos. Bu metod asosan boshlang’ich metodni avtomatlashtirishga yordam beradi va leksik materialni xotirada saqlab qolishni tanlaydi.

Xilosa qilib aytganda u yoki bu intensive kursni ba’zi bir xususiyatini chet til oily ta’lim sistemasida oily o’quv yurtlarida o’qitish jarayonida qo’llash mumkin. U shaxsni o’quv jarayonida xar tomonlama faolligini oshirishga mo’ljallangan.

"Metod" tushunchasiga doir ta'limshunoslik o'qitishni umumiy nazariyasi sifatida ushbu atama keng qo'llaniladigan fandır. Didaktlar "Metod" atamasini bilish, malaka, ko'nikmani egallash, o'qituvchilarda dunyoqarashini shakllantirish va bilish imkoniyatlarini yaratish yo'lidagi muallim va talabaning ish usuli ma'nosida izohlaydilar. Fan asoslarini o'rgatadigani o'quv predmetlari uchun mo'ljallangan ta'limning umumiy metodlari ishlab chiqilgan. O'quv predmetining hususiyatlari hisobga olinib, metodikada chet tili o'qitish metodlari yaratilgan. Chet tili o'qitishda metodlarni tadbiq etish uzoq davrlardan boshlangan. Chet tili o'qitish metodikasida "Metod" atamasi asosan 3 ma'noni bildiradi.

Birinchidan, metodika tarixidagi butun bir yo’nalish (tarjima metodi, to’g’ri metod, qiyosiy metod, aralash metod);

Ikkinchidan, yuqoridagi yo’nalish tarkibiga kiruvchi o’qitish sistemasi; Uchinchidan, muallim va o’quvchilarning o’zaro bog’langan faoliyati usuli. (Tanishish, mashq qilish va qo’llash metodlari). Chet til o’qitish tarixida birinchi va ikkinchi metodlar "tarixiy" metodlar nomi bilan, uchinchisi

"jarayonni ifodalash" metodlari atamasi bilan yuritiladi. Tarixan metodlar to'rt guruhga birlashtirilib, ularning nomlariga "tarjima", "to'g'ri (yoki tarjimasiz)", "qiyosiy ", "aralash" so'zlarini aniqlovchi sifatida qo'shib aytiladi, shunday qilib, chet til o'qitishning bir necha asrlik tarixidagi barcha metodlar to'rt toifaga to'plangan. Ularning har birini qisqacha tahlil qilish talab etiladi, chunki birinchi metodikada ularning ayrim xususiyatlari muayyan shaklda qo'llanilmoqda

SAVOLLAR

1. Inson nutqini shakllanishi hususidagi qanday kontsepsiyalarni bilasiz?
2. Chet til o'qitishda bosqichlar muammosi haqida qanday fikrdasiz?
3. Boshlang'ich bosqichda nutqning qaysi turiga ko'proq e'tibor beriladi?
4. Til mashqlari bilan nutq mashqlari qanday farqlanadi?
5. Monologik nutq qanday nutq? Uning qanday ko'rinishlarini bilasiz?
6. Dialogik nutqning psixologik xususiyatlarini izohlab bering?
7. Dialogik birliklarni sanab bering?

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda ingliz tilidagi og'zaki nutqiy ko'nikmalarni shakllantirish va o'stirish hususida so'z yuritilganda, eng avvalo nutq faoliyati, inson nutqining hosil bo'lishi va o'quvchilarda nutqni shakllanish masalalariga bir oz to'htalib o'tish maqsadga muvofiqdir. Tilning eng asosiy vazifasi kishilar o'rtasida muloqot qilish vositasi bo'lishidadir. Inson butun xayoti davomida nutqini o'stirib boradi. Psixologik va metodik adabiyotlarda inson nutqining shakllanishi va rivojlanishi hususida bir qator kontsepsiyalar va ko'plab ilmiy maqolalar mavjud. Bu masala, ayniqsa, П.Я. Гальперин, Жинкин Н.И, Леонтьев А.А, Зимняя И.А va boshqa taniqli olimlarning asarlarida keng yoritilgan.

Bularning ichidan A.A. Леонтьев va И.А. Зимняя asarlarini ko'rsatib o'tish o'rinlidir. Chunki ularning asarlarida nutq hosil bo'lish bosqichlari ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinishi bilan birga ular chet tili o'qitish metodikasi bilan bog'lab berilgan va chet tili o'qitish uslubi uchun asos bo'lib hizmat qiladi.

(Ushbu kontsepsiyalar izohlab beriladi).

Nutq hosil bo'lish bosqichlari va nutq faoliyati turlarining tahlili ushbu kurs ishining vazifasiga kirmaganligi uchun ham biz ko'proq kichik yoshdagi bolalarda nutq hosil bo'lishi va ular nutqiga qo'yilgan talablarni ko'proq yoritishni ma'qul topdik.

Insonda bolalik chog'idanoq nutq so'zlashga, ya'ni idrok etishga extiyoj seziladi. O'z fikrini ifodalash extiyoji bola o'sib borishi bilan kengayib boradi va u tobora ko'proq, murakkabroq til birikmalarini o'z nutqida qo'llay boshlaydi. Demak bolaning tilni bilishi nutqiy faoliyat asosida kechadi. Shuning uchun ham kichik yoshdagi bolalarda xorijiy tildagi nutqiy ko'nikmalarni shakllantirish va o'stirish ham nutqiy asosda ko'rilmog'i kerak. U albatta, ona tilini egallash va chet tilini egallash o'rtasida anchagina o'ziga xoslik va farqli tomonlari bor. Masalan, xorijiy tilni o'rganishni boshlagan kichik yoshdagi o'quvchilarda ona tili mexanizmi shakllangan bo'ladi va ular ona tilida o'z fikrini yorqin ifodalay oladilar. Shuning uchun ham maktabda ona tili nutqiy ko'nikmalarini kergaytirib, o'stirib borishga ko'proq e'tibor beriladi. Chet tilini o'qitishda esa avvalam bor nutqiy ko'nikmalarni shakllantirish asosida nutqiy mexanizmini ham shakllantirish (bu erda so'z chet tili nutqiy mexanizmini shakllantirish haqida ketayapti) va nutqiy ko'nikmalarini o'stirish yuzasidan ya'ni shunga yo'naltirilgan ish olib borish talab etiladi. Biroq ikki til uchun ham xos bo'lgan narsa muloqot uchun ehtiyoj zarurligidir. Ma'lumki nutqiy muloqot ayrim belgilar, so'zlar, so'z birikmalari va

nutqiy konstruktsiyalar asosida amalga oshiriladi, bular esa turli tillarda turlichadir. Shuning uchun ham nutqning rivojlantirishida til muhitining roli juda kattadir. Bolalar nutqiy muloqot jarayonida og'zaki nutqni egallash bilan bir qatorda bilim saviyasini ham kengaytirib boradilar. Boshqacha qilib aytganda ularning dunyo qarashi nutqiy muloqot jarayonida o'sib boradi. Bu esa o'quvchilarda nutqiy ko'nikmalarni o'stirishda yuqorida ta'kidlangandek ehtiyoj va til muhitining zarurligi bilan bir qatorda ulardagi dunyo qarashni o'stirishni taqozo etuvchi aniq til material bo'lishi kerakligini ham ko'rsatadi. Demak, chet tilidagi og'zaki nutqni o'stirishda ham o'quvchilarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari, dunyo qarashlarini kengaytirish zaruriyati va ular tarbiyasiga qo'yilgan talablardan kelib chiqqan holda til birliklarini va tematikani tanlash kerak bo'ladi. O'quvchilarning og'zaki nutqini o'stirishdagi yana bir muhim omil - bu nutqiy ko'nikmalar hosil qilishdir. Ma'lumki, nutqiy ko'nikmalar nutqiy harakatni ko'p marta takrorlash natijasida hosil qilinadi. Buning uchun esa ma'lum nutqiy muhit yaratish va o'rganilayotgan so'z va iboralarni gaplar yordamida ko'p marotaba takrorlash lozim.

Nutqiy faoliyat juda ham keng qirrali faoliyatdir. Uning shakllanishi va o'sishida uch narsaga e'tibor bermoq kerak:

1. So'zlar ustida ishlash;
2. So'z birikmalari yoki iboralar ustida ishlash;
3. Bog'liq nutq ustida ishlash.

Metodik adabiyotlarda o'rta maktabda chet tili o'qitish uch bosqichga bo'linishi ko'rsatilgan.

Bu 5-10 sinflarni o'z ichiga olgan uch bosqichdan iboratdir. Lekin so'ngi yillarda maktab o'qitish tizimida o'qitish o'n bir yillikka aylantirilganligi va chet

tillarni o'rganish ikkinchi va uchinchi sinflardan, xatto bog'chadan ham boshlanayotganligi avvaldan mavjud bo'lgan o'quv bosqichlariga o'zgartirish zarurligini ko'rsatmoqda, chunki 2-3-4 sinf o'quvchilari bilan 5-6 sinf o'quvchilarining dunyo qarashi, psixofiziologik hususiyatlari o'rtasida anchagina farq mavjud. Bu esa shu aytilganlarni hisobga olgan holda darsni tashkil qilish kerakligini ko'rsatadi. Umuman olganda har bir bosqichning o'ziga xos va ularni boshqa bosqichlardan farqli tomonlari o'quv materialini tanlashda va darsni tashkil qilishda hisobga olinmog'i kerak. Shu boisdan olib qaraganda hozirda metodik adabiyotlarda mavjud bo'lgan, ya'ni berilgan o'rta maktabda chet tili o'qitishning uch bosqichiga 1-2-3-4 sinflarni ichiga olgan bosqich qo'shiladi va o'rta maktabda o'qitishni to'rt bosqichdan iborat deb talqin qilish mumkin. Ammo bu psixologik va pedagogik nuqtai nazardan yaxshilab o'rganishni va eksperimental yo'l bilan sinab ko'rishni taqazo etadigan murakkab ish hisoblanadi.

Shuning uchun ham ushbu qarashni hozircha gipoteza holida qoldirib, hozirda metodik adabiyotlarda berilgan uch bosqichdan kelib chiqqan holda shu bosqichning boshlang'ich (5-6 sinflarida) bosqichida og'zaki nutqni o'stirish masalalarini yoritishga harakat qilamiz.

BOSHLANG'ICH BOSQICHNING O'ZIGA XOS HUSUSIYATLARI

Ma'lumki, birinchi bosqichda ingliz tili o'rganishning asosi "poydevori" yaratiladi. Maktabda bu bosqichlar o'rtasidagi farq aniq ajratilmagan va shuning uchun ham o'qitish jarayonida bir bosqichdan ikkinchi bosqichga o'tish asta-sekin bir ma'romda olib boriladi. Shuning uchun ham bosqichlar o'rtasidagi chegara shartli ravishda o'quv yilining oxiri deb olinadi. Aslini olganda ayrim bir bosqichning o'ziga xos tomonlari ikkinchi bosqichga o'tilganda ham ma'lum bir paytgacha davom etishi mumkin.

Birinchi bosqich chet tili o'rgatishning va o'qitishning boshlang'ich bosqichi bo'lganligi tufayli ham unda og'zaki nutqqa va o'qish texnikasini o'stirishga katta e'tibor beriladi. Ushbu bosqichda talaffuzga o'rgatish chet tili nutqiy mexanizmining ayrim elementi bo'lmish chet tili nutqining idrok etish va og'zaki nutqiy muloqotning eng sodda va oddiy savol-javobdan iborat nutqiy birikmalardan foydalanishga o'rgatish katta ahamiyatga ega. Birinchi o'quv yilida ayniqsa, ingliz tili talaffuziga o'rgatishga alohida e'tibor berilmog'i kerak, chunki bu davrda talaffuz ko'nikmalari shakllantiriladi va keyingi bosqichlarida esa u kengaytirilib, rivojlantirib boriladi. Agar o'quvchilarda boshlang'ich bosqichda ingliz tili tovushlarining aniq talaffuziga, artikulyatsiyasiga erishilsa, keyingi bosqichlarda ushbu masalasini xal etish ancha mushkul bo'ladi.

Nutq tovushlarining korrektsiyasi maxsus mashqlarni va ish usulini talab qilganligi uchun ham bu ishga yuqori bosqichda quyi bosqichdagiga nisbatan ko'proq vaqt sarf qilishga to'g'ri keladi.

1. Birinchi bosqichdagi eng asosiy vazifa tanlab olingan leksik materialni ma'lum grammatik strukturalar asosida nutqda qo'llashni o'rganishdir. Bu esa nutq hosil qilish mexanizmining shakllanishiga yordam beradi. Ushbu o'rganilayotgan grammatik strukturalarni yuqori darajadagi avtomatlashuviga erishmoq talab etiladi. Birinchi yili chet tili o'rgatishning o'ziga xos tomoni bo'lmish leksik va grammatik jihatdan chegaralanganligi o'quv jarayonini ma'lum tematik asosida tashkil qilishga to'sqinlikinlik qiladi. Shunday qilib boshlang'ich bosqichda o'qitishning keyingi bosqichlarida o'rganilishi kerak bo'lgan tematika asosida tashkil qilish uchun sharoit yaratib beradi.
2. Agar boshlang'ich bosqichda chet tili o'qitishni nutq faoliyati turlari bo'yicha ko'rib chiqadigan bo'lsak, ularni o'rgatishda quyidagi vazifalarni bajarish zarur:

- a) o'qish mexanizmini hosil qilish;
 - b) og'zaki o'qish texnikasini o'stirish;
 - c) o'qiganini tushinishga o'rgatish.
3. Bu jarayonni o'ziga xosligi shundaki, bu ish avval to'la o'rganilgan - leksik-grammatik, grammatik material asosida tekstlarni ovoz chiqarib o'qish orqali amalga oshiradi.
4. Boshlang'ich bosqichga yozma nutqni o'stirish ingliz tili xusni-xati og'zaki nutqda o'zlashtirilgan so'zlarni yozishni o'rganish bilan xarakterlanadi. Chet tili o'qitishning og'zaki ilgari ketish tamoyiliga (printsipiga) ko'ra til materialini o'rganish og'zaki nutqda va o'qishda bir vaqtda olib borilmaydi. Bu bosqichda til materialini o'rganish quyidagi sxema asosida olib boriladi:

tinglab tushunish – gapirish – o'qish - yozish

Bundan ko'rinib turibdiki boshlang'ich bosqichda nutq faoliyati turining og'zaki nutqiy harakterga ega turlariga ko'proq e'tibor beriladi. Chet tili o'qitishning boshlang'ich bosqichda "og'zaki kirish qism" degan atama tez-tez uchrab turadi. Metodik adabiyotlarda (masalan Palmer asarlarida va Dekson seriyasi asosida chiqarilgan darsliklarda) bu qism, ya'ni og'zaki ilgari ketilgan 1 – 1.5 ajratilgan. Ayrim metodistlar esa bu davr 2 - 3 soatni o'z ichiga olsa kifoya, qolgan davrlar o'qitish jarayoni kompleks holda olib borilishi ma'qul deb aytiladi. Og'zaki ilgari ketish davrida ish og'zaki asosga ko'rilgani uchun ham uni ko'proq yoritib o'tilgani maqsadga muvofiqdir, bu davrdagi ish, asosan quyidagilardan iborat:

1. O'quvchilarda to'g'ri inglizcha talaffuz ko'nikmalarini o'stirib va o'rganilayotgan til material yani o'z ichiga olgan grammatik strukturalarni intonatsion jihatdan to'g'ri tuzlanishiga erishish.

2. Grammatik strukturalarni tinglab tushunish va gapirish jarayonida o'rganib, ularni boshlang'ich bosqichda o'rganish uchun tanlab olingan leksik material bilan to'ldirish hamda savol-javob harakteriga ega bo'lgan mashqlar yordamida to'g'ri talaffuz qilishga va og'zaki nutqda qo'llashga o'rgatish.
3. Leksik birliklardan grammatik strukturalarni o'rganishda uning ayrim qismlarining o'rnini almashtirib turli gaplar tuzish va o'zni almashtiruvchi mashqlar yordamida nutq faoliyatining boshqa turlarini o'rganish uchun zamin tayyorlovchi vosita sifatida foydalanis
4. Ingliz tili alfavitidagi kirish kursiga ingliz tili xarflarini, xarf birliklarini yozilishi va o'qilishini o'rganish. Garchi og'zaki nutq kirish kursiga ingliz tili xarflarini, xarf birikmalarini va ayrim so'z va gaplarni yozish kiritilsa ham bu

og'zaki ilgarilab ketishi tamoyiliga zid bo'lmaydi, chunki bu davrda o'quvchilarda qilinadigan yozuv va o'qish ko'nikmalari nutq faoliyatining shu turlarini egallash uchun tayyorgarlik vazifasini bajaradi xolos.

Boshlang'ich bosqichda o'qishning asosan ovoz chiqarib o'qish turiga keng o'rin ajratilgan. O'qish uchun ajratilgan tekstlar ham eng sodda va oddiydan asta-sekin murakkablashib bordi. Lekin shuni aytish kerakki, boshlang'ich bosqichlardagi ish faoliyati asosan og'zaki nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lishiga qaramay ingliz tilida og'zaki nutqiy o'stirish masalasini xal qila olmaydi. U haqiqiy og'zaki nutq ustida ishlash uchun faqat tayyorgarlik bosqichini o'taydi.

Ushbu bosqichda og'zaki nutq ustida ishlashning asosiy og'irligi o'quvchilarning alohida gaplar emas, balki bog'liq gaplar ham tuzishlariga imkon beruvchi ma'lum leksik birliklarni egallab olgan davriga to'g'ri keladi.

Bundan tashqari o'quvchilar boshlang'ich bosqichda The Present in definite Tense., The Past in definite Tense. , The Future Tense in definite Tense kabi fe'l zamonlarini yaxshi bilishlari va fe'l shakllaridan ushbu zamonlarda yorqin foydalana oladigan bo'lishlari talab etiladi. O'quvchilar otlarni birlikda va ko'plikda ishlatilishini, hozirgina noaniq zamonda kelgan fe'lning III shaxs birlikdagi shakliga "s" yoki "es" qo'shimchalarini qo'shilishini, gaplarning so'roq, inkor va buyruq shakllarini ham boshlang'ich bosqichda o'qish davrida egallaydilar. Agar o'quvchilar oddiy savollarga javob bera olmasalar va ular faqat bir xil grammatik konstruktsiya yordamidagina gaplar tuzsalar biz ularning bu nutqini haqiqiy ingliz tili nutqi deb qabul qilmasligimiz kerak. Bundan tashqari oddiy so'roqlarga javob berish ham ingliz tilida nutqni egallash degan narsani bildirmaydi. Shunda harakterdagi mashqlarni ham og'zaki nutqni o'stiruvchi mashqlarni ham shu bosqichda chet tilini o'rganayotgan faoliyatiga va o'quvchilar tomonidan ingliz tilini o'rganishda quyidagi vazifa va asosiy diqqat e'tiborni qaratmoq lozim.

Ingliz tili talaffuzi ustida ishlash va uni o'ztirish o'quvchilar nutqini tovush va intonatsion tuzilishni o'z ichiga oladi. Bu davrda o'quvchilarning ingliz tilidagi talaffuziga bo'lgan diqqat e'tibor sira ham susaymasligi kerak.

Ko'pincha o'qishga og'zaki nutqda shakllantirilgan tovushlar artikulyatsiyasining buzilish xollari uchraydi. Bunga yo'l qo'ymaslik va kerak bo'lganda qo'shimcha og'zaki mashqlar bajarish lozim.

Yangi so'zlarni o'rganish avval o'zlashtirilgan grafik konstrugadayalar asosiy olib boriladi. Bu esa ushbu bosqich uchun tanlab olingan material asosida nutqiy mexanizmini shakllatirgan tomonidan eng oddiy muloqotni o'lyab borishga imkon yaratadi va kelgusida ingliz tilidagi nutqni tinglab tushunishga va ingliz

tilida gapirishga imkon beradi. O'qiganini tushunib olish va texnikasini o'zlashtirish.

O'qish texnikasini o'stirish avval og'zaki nutqda o'rganilgan so'zlar asosida olib boriladi. O'quvchilarning og'zaki nutqida o'zlashtirilgan so'zlarning o'rfografiyasini o'rganishni yozma mashqlar asosida olib borish va o'rganilgan leksik va grammatik materialni yozuv orqali mustahkamlash. Boshlang'ich bosqichda tinglab, tinglab-tushunish va gapirishga o'rgatish grammatik strukturalarini nutqda qo'llashni mashq qilish jarayonida olib boriladi.

Og'zaki nutqqa o'rirish. Og'zaki nutqiy muloqotga o'rgatish, tinglab tushunish va gapirish orqali amalga oshiriladi. Bu erda gapiruvchi axborot berish jarayonida nutqiy muloqotni amalga oshirsa, tinglovchi esa uni tinglash va tushunib olish orqali nutqiy muloqotni amalga oshiradi. Suhbat davomida gapiruvchi bilan tinglovchining rollari (o'rin) almashib turadi, ya'ni ular navbat bilan goh tinglab, goh gapirishlari mumkin. Og'zaki nutqiy muloqot bir tomonga yo'naltirilgan bo'lishi ham mumkin. Bunda birinchi shaxs faqat gapiradi, ikkinchisi esa tinglaydi. Bunday holatdagi nutqni bir tomonlama yo'naltirilgan nutq, ya'ni "Monologik" nutq deb ataymiz.

Gapiruvchi va tinglovchining o'rne almashib turgandagi nutq shakli "Dialogik" nutq deb ataladi. Monologik nutq ayrim bir kishi berayotgan malumot monolog deyiladi. U ma'ruza usulida, radio orqali berish mumkin. Monologik nutqning o'ziga xos xususiyatlari bo'lib, quyidagilardan iborat Monologik nutqgach fanga yo'naltirilgan bo'ladi.

Monologik nutqqacha, qancha ko'p aytilsa, shuncha ko'p oz ko'zlanadi/

Monologik nutq lingvistik grammatik strukturada bo'ladi. Monologik nutqda talaffuzga katta e'tibor beriladi.

Monologik nutgning quyidagi turlari mavjud:

- a) Hikoya
- b) Ta'riflash
- c) Tasvirlash
- d) Muhokama
- e) Ma'ruza

Ayrim metodist olimlar Retell ham monologik nutqni bir turi, deb hisoblashadi. Chunki nutqda bir kishi qatnashadi. Lekin boshqa guruh olimlari Retell monologik nutq emas, chunki o'z fikrini ifodalash ko'nikmasi mavjud emas, deb hisoblanadi. Monologik nutq tayyorlangan yoki tayyorlanmagan holda uchraydi. Biz boshlang'ich bosqichga tayyorlangan monologik nutqdan foydalanamiz. Tayyorlanmagan monologik nutq yuqori sinflar uchun mo'ljallangan bo'lib, quyidagi turlari mavjud

1. Mavzuni o'ylab toping va izohlang.
2. Rasmlarni tasvirlash.
3. Avval o'zlashtirilgan axborotga muvofiq situatsiya tuzish.
4. Farqlarni izohlash.
5. Qisqacha e'lon qilish.
6. Dialogik nutq

Dialogik nutq og'zaki nutqning bir turi bo'lib, ikki yoki undan ortiq shaxslarning suhbatida asosida ko'riladi. Metodist shu fan chet tili o'qitishni boshlaganda dastlab dialogik nutq ko'nikma va malakalarni hosil qilish kerak deydi.

Ma'lumki o'rtanchi etapga VI - VII sinflar kiradi. Bu etap-ning muhim ob'ektiv faktorlari bo'lib, VI - VII sinflar chet tili o'qitishning maqsadi, vazifalari,

til materialining xajmi hisoblanadi. Bular og'zaki nutqqa va o'quvchining iqtidorida o'quv protsessini tashkil etishni va o'z predmetini mustaqil izlash formalarini tanlashni muhim omillaridan biridir.

O'rtanchi bosqichning o'ziga xos psixologik hususiyatlaridan biri o'quvchilarni yosh xususiyatlaridir. Bu yoshdagi o'quvchilar uchun o'zini kattalardek tutishga intilish kuchli. Bular endi yosh bolalar emas, buni o'zlari ham yaxshi xis etishadi. Ular kattalar bilan bo'lgan munosabatlarida o'zlariga nisbatan kattalardek munosabatda bo'lishlarini hohlaydilar. Bu yoshdagi bolalar ko'pincha o'zlarining kuchlariga ortiqcha baho berib yuborishadi. O'zlarining faoliyatlarida, xatti-harakatlarida kattalardek tutish, ba'zi masalalarni echishda mustaqil bo'lishga intilish kuchli. Ayni huddi shu yoshdagi bolalar o'zining kasbga bo'lgan qiziqish va maktabda o'rganiladigan o'quv predmetlariga nisbatan differentsial munosabatda bo'lish shakllana boradi. Ular o'quv predmetlarini "kerakli va keraksizlarga ajrata boshlaydi. Asosan keraksiz fanlar qatoriga gumanitar fanlarni qo'shishadi. Ming afsuski, shu fanlar qatoriga ular chet tili fanini ham kiritishadi.

Nima uchun?

Bu yoshdagi bolalar bir tomondan iboratli, o'zlarini istaklarini o'ylaganlarini tezroq amalgam oshirishga intilishar, ikkinchi tomondan, ularni o'z bilimlarini oshirishga bo'lgan qiziqishlari susayadi. Psixologlarning aytishicha VI-VII sinf tafakkurining mantiqiy ketma-ketligi, tanqidiy ko'z bilan qarash, mustaqillik kabi formalari rivojlanadi. O'rtanchi etapni o'ziga xosligi chet til o'qitishning maqsadi, til o'rganishning hususiyatlari o'z til materialining harakteri (xajmi, murakkabligi) bilan belgilanadi. Til materiali asosan og'zaki nutqda o'rganiladi. Ya'ni aktiv minimum hosil qilish yo'li bilan.

Passiv minimum haqida tushincha.

Bu etapda IV sinflarda hosil qilingan ko'nikma va ma-lakalar rivojlantiriladi. yangidan individual nutq tajribasi bilan boyitiladi. O'qitishning bu bosqichida o'quvchilar nutqi mazmunli, informatsiyaga boy, grammatik va leksik nuqtai nazaridan to'g'ri hamda muloqotni amalga oshirish uchun (oshirishga undovchi) motivga ega bo'lishi kerak. Bu bosqichda o'qitishning roli va joyi o'zgaradi. O'qish amaliy maqsadning biri bo'lishi bilan birga kommunikatsiyaning mustaqil ko'rinishi, yozuv matnlaridan informatsiya olish vositasi sifatida ham muhim rol o'ynaydi. VI -VII sinfda biz yuqorida ko'rib o'tgan ba'zi bir psixologik xususiyatlar o'quvchilarda mustaqil ishlash ko'nikmalarini hosil qilishga imkon beradi. Mustaqil ish shakllaridan eng muhimi bu uyda, individual yoki qo'shimcha o'qishdir. Bundan tashqari lingofon xonasida ishlash, yoki programmalashtirilgan darslik bilan ishlash, o'qituvchining ba'zi bir topshiriqlarini bajarish (masalan: doklod tayyorlash, xabar tayyorlash) va x. k, shakllarida ham bo'lishi mumkin.

O'rtanchi etapda o'qitishning turli usul va priyomlarini qo'llashda ham o'zgarish bo'ladi.

Masalan: boshlang'ich etap turli xil harakatchan o'yinlar, topishmoqlar, nutqda aytilganini harakat bilan bajarishni o'z ichiga oladi. O'rta etapda asosiy e'tibor ko'proq xajmdagi matnlarni o'qib tushinishda fikrlashni, nutq faoliyatini, tashabbuskorlikni oshirishga yordam beradigan metod-usul va priyomlarni qo'llash kerak. Bu bosqichda mashqlarni avval ularni maqsadini tushitirmasdan bajarish, xor bilan taqlid qilish emas balki mashqdan ko'zlangan maqsadni tushintirib so'ng uni bajarish lozim. O'rtanchi etapdagi o'quvchilarning o'ziga xos xususiyatlaridan yana biri ularni og'zaki nutqqa bo'lgan qiziqishlarini pasayishidir. Ularni og'zaki kommunikasiyani amalga oshirish uchun doiyim qiziqtirib turish kerak. Ularni chet tilida gaplashishga nisbatan tashabbus ko'rsatmasliklarining sabablaridan biri ularni bu sinflarda chet tilida amalga oshiriladigan og'zaki nutqni primitivligidadir.

Dars soatlarida o'zgarish yo'q. Lekin til materialining xajmi va harakteridagi o'zgarishlar va farqlar mavjud.

Past Indefinite.

Present Indefinite. Present Continious & Present Perfect.

Adjective (its degrees).

Participle II- written, done, spoken, gone

Form.

a)Texts about England and English writers

b)dialogues

c) Texts for Synthetical Reading.

1. Otlarning ko'plik kategoriyasini hosil qilish.

2. Matnni: muhokama qilish uchun:b) aytib berish, tarjima;

3.Grammar:The Possesive case of nouns. Participle I,II, The Past Perfect tense. Texts abrivated from the books of English writers. (David wants to find his aunt by Oscar Wild).

O'rta bosqichda darsga qo'yilgan asosiy talablar:

O'qitishning og'zaki nutq asosida ko'rishi yoki tashkil qilishi. Bu etapni o'ziga xos hususiyatlaridan yana biri shundaki chet tili o'qitish yakunlovchi bo'lib hisoblanadi. Masalan: 8 yil maktablarda.

O'qish (Reading) ko'proq kommunikativ harakter kasb etadi. Bu bosqichda tekst informatsiya man'baigina bo'lib qo'lmasdan, balki gapirishga undovchi kommunikativ stimul xoldir.

Darsni kompleks tashkil qilish.

Leksik va grammatik material nutq namunalari yordamida og'zaki nutq birlamchiligi asosida amalga oshiriladi. Lekin nutq namunalari bu bosqichda o'zlarining murakkabligi bilan ajralib turadi. U nafaqat oddiy gap namunalarinigina ishga olmasdan, balki qo'shma gap namunalarini, dialoglarni ham o'z ichiga oladi.

Materialni chuqurroq o'rganish, ularni tushunarli bo'lishi uchun ba'zi til birliklari ayrim ajraliq holda ham o'rganishga yo'l qo'yiladi. Bu bosqichda til materialini og'zaki nutq o'rganishda tematik asosda guruhlariga ajratish, o'qishda (Reading) esa bog'liq matnlar asosida o'quv protsessini tashkil qilish maqsadga muvofiqdir.

Nutq faoliyatining ko'rinishlarini bir-biriga ijobiy ta'sir etishidan unumli foydalanish kerak. Ma'lumki V-VI sinfda tovush-xarf munosabati shakllantiriladi. O'quvchilarda ma'lum bir darajada eshitish, tushinish, audirovaniya, yozuv, ovoz chiqarib va ovoz chiqarmay o'qish ko'nikmalari tarkib topgan bo'ladi. Shuning uchun ham bu bosqichda nutq faoliyatining turlaridan unumli foydalanishga harakat qilmoq kerak.

Masalan: og'zaki nutqni o'qishga ta'siri (tarjimasiz), o'qishni gapirishga ta'siri, yozuvni gapirishga ta'siri va x. k.

Shunday o'qish (Reading) yozuv va og'zaki nutqni o'stirish tayanchi bo'lib hizmat qiladi. Til materialini o'rganishda onglilikning oshib borishi kuzatiladi.

Masalan, IV-V sinf o'quvchilarida taqlid qilishga istakning kuchliligi kuzatilsa, VI-VII sinf o'quvchilarida esa o'qib o'rganishga nisbatan ongli munosabat shakllanadi. Shuning uchun ham darsni tashkil qilishga bo'lgan metodik talablar qat'iy bo'lishi kerak. Buning uchun esa u qiziqarli, bolalar imkoniyatiga (til o'rganish imkoniyatiga) mos bo'lmog'i zarur. Til materialini o'rganishni tashkil qilish ongli, mustaqillik asosiga qurilmog'i kerak, bu esa o'quvchlarning yosh hususiyatlariga mos keladi

Mustaqil ishlash shakllari.

- a) Individual ya'ni kuchli va kuchsiz o'quvchilarni hisobga olish;
- b) Frontal individual vazifa berish (turli xil tekstlarni ichida o'qiy oladigan (silent reading) bilan ishlash; turli kartochkalardan foydalanish);

MAVZU: CHET TILI O'RGANISHNING O'RTANCHI BOSQICHINING BA'ZI BIR PSIXOLOGIK HUSUSIYATLARI

Ma'lumki chet tiliga o'qitishda o'quv jarayonini o'quvchilarning yosh hususiyatlarini hisobga olingan holda tashkil qilish muvaffaqiyat garovidir. Bu yerda eng muhimi o'quvchi oldiga qo'yilgan vazifa ularning qobiliyatlariga yarasha bo'lishi kerak, ya'ni u o'quvchiga xaddan ortiq qiyinchilik tug'dirmaslik kerak. Psixologiya kursida ma'lumki o'quvchilar (chet tili o'rganishni o'rtanchi bosqichida) bu yoshda tez o'sadilar, natijada ular tez charchaydigan, tez jahli chiqadigan, o'jar bo'lib qoladilar. Shuning uchun 4-5 sinflarda til o'rganishdagi aktiv faoliyatini unchalik aktivlikni talab qilmaydigan ish turlari bilan almash tirishi maqsadga muvofiq. Bu ayniqsa dars oxirida juda zarur. 7-8 sinf chet tili darsi til materialini o'rganishning tematik va intensivligi bilan ajralib turadi. Bu bosqichda o'quvchilar harakat qilib, harakatsiz (biror topshiriqsiz) turib qolishini

yoqtirmaydilar. Shuning uchun 6-7 sinfda chet tili darsni temasini aslo susaytirmasligi kerak. Ba'zi ilmiy ishlarda ko'rsatilishicha 8-sinfga kelib o'quvchilarda chet tili materialini (turli mazmundagi) eslab qolish qobiliyati o'sadi, (so'zma-so'z eslab qolish emas, balki mushoxadaviy xotira) bilib olishga bo'lgan qiziqishi so'nadi. Ko'p o'quvchilar darsda zerikib o'tirishadi va aktivlik ko'rsatmaydilar, vazifani bajarishga befarq qaraydilar. Bu yoshdagi o'quvchilardga o'zini-o'zi boshqarishdagi irodalilik xoli etarli darajada shakllanmasa va ulardan ichki norozilik, tez jaxli chiqish, qarshilik bildirish kabi hususiyatlar kuchli bo'lib, bu chet tiliga bo'lgan qiziqishni keskin kamayishiga olib keladi. Ularda o'z kuchiga va o'z qobiliyatlariga bo'lgan ishonch susayadi. Bu esa o'quv jarayoniga ta'sir ko'rsatmasdan qolmaydi, o'qishga bo'lgan qiziqishni pasayish sabablaridan biri bu o'quvchilarning umumiy aktivligi va serharakatliligini o'quvchilik talablariga nomutanosibligidandir. Masalan: 4-5 sinfda ishonuvchanlik til o'rganishga bo'lgan tabiiy istak baho norma va kattalarni aytganini bajarish va x. k.

Agar biz 4-5 sinf o'quvchilari bilan 6-7 sinf o'quvchilarini yosh hususiyatlarini o'lchab ko'rsak, u xolda shu ma'lum bo'ladiki 4-5-sinf o'quvchilari uchun muhimi o'qishdir. 6-7 sinf o'quvchilari uchun esa chet tilini gapirish. Bu yoshdagi o'quvchilarda mustaqillilikga intilish o'z-o'zini boshqarish kabi masalalar kuchli. Ba'zan bir o'zini butun sinfga qarshi qo'yib, boshqalar oldida o'zini, o'zligini ko'rsatish, ba'zi bolalarda boshqa bolalar oldida o'zining qobiliyatligini ko'rsatish istagi kuchli bo'ladi. Ayni shu yerda bolalarni kelajagi haqida o'ylab ko'rish, biror kasbga qiziqishi shakllana boradi. Yuqorida bayon qilinganlarning barchasi chet tiliga o'qitishni va o'quvchilar faoliyatini nazorat qilishni qiyinlashtiradi. Buning oldini olish uchun maxsus ish olib borish zarur. Ya'ni ularni mustaqillikka intilish istagini qondirilishiga g'amxo'rlik qilish, uni

to'g'ri yo'lga solish kerak. Ayniqsa, 7-8 sinf o'quvchilarida agressivlik kuchli. Ularga nisbatan qattiq qo'llik qilish, nazoratni kuchaytirish, ulardagi agressivlikni kuchaytirib yuborish natijasida o'quvchi bilan o'qituvchi o'rtasida turli xil nizolarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Shuning uchun Alkazishvelin A.A. bunday vaqtda talabchanlikni biroz bo'shashtirish, o'quv jarayonida keskinlikni keltirib chiqaradigan elementlardan ya'ni musobaqalashishni chiqarib tashlashni taklif qiladi. Bu yoshda eng muhimi o'z faoliyatiga (ishda, uyida, o'qishda) muvaffaqiyatga erishishdir. Shuning uchun ham chet tili o'qituvchisi o'quvchilardagi chet tili o'rganishga bo'lgan ozgina yutuqlarni ham ko'rsatish lozim. O'quvchini qilgan xatosi uchun boshqa o'rtoqlari oldida uyaltirish, ularda o'qituvchiga nisbatan xurmatsizlikni agressivlikni qasos olishga bo'gan xissini keltirib chiqaradi. 7-8 sinf o'quvchilari faoliyatining turida bo'lmasin, o'zini boshqalarga solishtirib ko'rishga harakat qiladilar va bunda ustunlikga erishishni xohlashadi. Ulardagi bu istak o'zlarini turli qiyinchiliklarga bardosh berishda, o'zlarini irodaliliklarini ko'rsatishga urinishadi va qo'rqinch ustidan g'alaba qozonishga intilishlarida namoyon bo'ladi. Ularda "o'zligini" namoyon qilish istagi kuchli, chet tili o'qitishning o'rtanchi bosqichida biz yoqorida korib o'tilgan psixologik, fzialogik xissiyotlarni o'ziga xosligini hisobga olgan holda o'quv jarayonini tashkil qilishimiz kerak. O'quvchilarga doimo o'rganilayotgan til materiali avval to'la tushinilgandek bo'ladi, lekin bu xato ularni albatta ma'lum vaqtdan song takrorlanmasligi xotirada saqlab qolinmaydi va aktiv sostavi bo'lmaydi. Material takrorlanib tursagina u o'zvashtiradigan deyiladi. (10-20% eslash ortadi). Izoh: aktiv o'zlashtirish: passiv o'zlashtirish: o'rta bosqichdagi o'quvchilar uchun ichki mativdan tashqi mativ kuchliroq shuning uchun bu har ikkala mativdan oqilona foydalanish zarur. Bajarilayotgan mashqlar o'quvchilar oldiga qo'yilgan vazifalar muammoli harakatga ega bo'lishi kerak, ular intellektual emotsiyani keltirib chiqarishga undovchi stimul bo'lishi kerak. Dars

kommunikativlik printsipli asosida olib borilmog'i zarur unda har bir nutq faoliyatini mativ-real vaziyatdan kelib chiqishi muhim ahamiyatga ega. O'quvchilar chet tili nutqidagi o'z muvaffaqiyatlarini his qilsinlar. 7-8 sinf o'quvchilari o'zlarini chet tili nutqi juda ham soddaga bo'lganligi uchun kulgiga qolmaylik deb, chet tilida gapirishga harakat qilmaydilar ham. Chet tili o'qitishning bu o'rtancha bosqichdagi muvaffaqiyatsizligi o'quv protsesining psixologik jihatdan soxta situatsiyaga moslashganligidandir. Ma'lumki ularning ona-tilidagi nutqi informatsiyaga boyligi bilan ajralib turadi. Ularning chet-tili nutqi esa primitiv, bo'lib o'quvchilarning istak xoxishlarini ifodalashga xozir emas. Shuning uchun darsda real voqealikdan kelib chiqadigan situatsiyalardan foydalanish, darsda turli xil o'yinlarni o'tkazish kerak. Lekin bunda 4-5 sinfga hos bo'lgan o'yinlardan foydalanish mumkin emas, chunki 7-8 sinf o'quvchisi o'zga sinfdoshlari oldida kulgi bo'lib qolishdan qo'rqishadi. Bunday vaqtda eng muhimi turli "Ролевин Игри" ro'llarda ijobiy yondashgan holda bajariladigan o'yin turlaridan foydalanish kerak. Bu yoshdagi bolalarni sinfdan tashqari ishlarga keng jalb qilmoq kerak. Afsuski ko'p hollarda bu maktablarda bajarilmaydi. Undan tashqari o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasida chet tilidagi muloqot ham katta ro'l o'ynaydi. 9-10 sinf o'quvchilarining yoshi o'smirlikning ilk davriga kelib bir qator psixologik xususiyatlar bilan harakterlanadi. Ulardagi yosh xususiyatlarining o'ziga xosligi 8 sinfdan boshlab tarkib topa boshlaydi. Psixologiya kursidan ma'lumki har bir yosh bosqichda oldingi bosqichdan yosh xususiyatlaridan ayrimlari saqlanib qoladi.

O'smirlik - bu shaxsni tarkib topish va kamolatga etishishidir. Bu yoshda o'smirlarda tashqi muhitga munosabat va o'z faoliyatiga baho berish xususiyatlari rivojlanadi. Lekin shu bilan birga o'smirlarga xos narsa bu kuchiga ortiqcha baho berish va o'zligini ko'rsatishdir. Bu esa tez-tez turli xil qiyinchiliklarni keltirib

chiqaradi. O'quvchilarning xotirasida, o'quv predmetlariga, chet tili predmetiga bo'lgan munosabatlarida ham sezilarli o'zgarish yuz beradi. Masalan: 7-8 sinf boshlarida chet tili o'rganishga bo'lgan qiziqish so'nadi. Lekin 9-10 sinfga kelib o'quvchilar chet tili o'rganishga alohida bir qiziqish va javobgarlik bilan qaraydilar. Bu bosqichda o'quvchilar psixologiyasining o'zgarishi tufayli avvalgi bosqichlarda yaxshi natija bermasligi mumkin. Yuqori sinf o'quvchilari bajarish maqsadi aniq bo'lmagan mashqlarni qiziqishsiz., befarqlik bilan bajaradilar. Ammo ular ma'no jihatdan bog'liq tekstlarni alohida bir qiziqish bilan o'qishadi. Bu bosqichda mustaqil ishlash alohida rol o'ynaydi, ayniqsa chet tili bilan. Yuqori sinflarda darsga qo'yilgan talablar oldingi etaplardagidan farq qiladi. Endi dars og'zaki nutq asosida ko'rilmaydi, chunki bu bosqichda til materialining ko'pchilik qismi passiv ravishda (retseptiv holda) o'rganiladi. Ya'ni o'qib tushinish asosiy rol kasb etadi. Tekstlar ham xajmi jihatidan, katta til materialiga esa murakkabdir.

Darsni kompleks asosda tashkil qilish til materialining ayrim tomonini (leksik va grammatik) ayrim holda o'rganish bilan almashib turishi kerak. Bu bosqichda chet tili o'qitishning qiyinchilik tomonlaridan biri dars soatlarining kamayib ketishidir. Og'zaki nutq ko'nikmalari faqat darsda erishiladi, shuning uchun yuqori sinflarda dars soatining cheklanganligi tufayli biz avval dialogik va monologik nutq sohasida erishilgan ko'nikma va malakalarni saqlashimiz va takomillashtirishimizga to'g'ri keladi. O'quvchilar sinfda mamlakatimiz va Angliya xalqidagi o'zlarini qiziqtiradigan voqealar yuzasidan suhbat olib borishlari kerak. Nutqni tinglab tushinish malakalarini o'stirishga e'tibor bermiq kerak. Bu bosqichda tez o'qishga o'rganishdan tashqari o'quvchilar chet tili, ona tili lug'atidan foydalanishni o'rganishlari kerak. Kontekstdan tushinishga o'rgatish ko'nikmalari ham shu bosqichdan boshlanadi, demak, tekstlarda ba'zi notanish

so'zlar bo'lishiga yo'l qo'yiladi. O'qish bo'yicha amaliyot engil lug'atga murojaat qilmaydigan tekstlar asosida amalga oshiriladi.

Grammatik material.

The Past Continuous, The Past Perfect; Future in the past Ind; Bu bosqichda o'quvchini shaxsini rivojlantirish va uning dunyo qarashini tarkib toptirish imkoniyatlari kengayadi. Mantiqiy xotirani (mushoxadaviy) rivojlantiruvchi topshiriqlar bo'lmog'i kerak, chunki bu bosqichda o'quvchilarda xotirada saqlab qolish zarur bo'lgan ko'p materiallar to'planib qoladi. Bir-biriga bog'liq, mazmunli tekstlarni o'qish, chet tilidan axborot olish, imkoniyatini kengaytiradi. Bu bosqich chet tili o'qitish metod va usullarini ma'lum darajada o'zgartirishni talab qidadi.

Dialogik nutqni baxs, muhokama tarzida o'tkazish foydalidir. Bunda stimul beruvchi nutqiy situatsiyalarning roli katta. Masalan: O'rtog'ingiz bilan kinoga borish haqida kelishib oling. Bunda dialogda 2 emas, balki bir necha kishini ishtirok etishi katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, dialoglarni instsenirovka qilish o'quvchilarda qiziqish uyg'otishi mumkin. Bunda xayrat, quvonch, ajablanishni ifodalashga o'rgatish zarur. Bu o'z navbatida tabiiy nutqqa undovchi o'yindir. Ammo shunga e'tibor berish kerakki instserovka qilinayotgan dialogning ayrim elementlari avval oldindan ishlangan bo'lishi kerak. Buning uchun tayyorlov mashqlari zarur. Masalan: replikaga turli javoblar berish; rad qilish; qarshi savol berish;

Monologik nutqni o'stirishga bog'liq fikr bildirish ko'nikmalarini o'stirish zarur. Bunda quyidagi topshiriqlar foydalidir:

1. Say where you went on Sunday, and whom you went with.
2. Say about the boy you met in the street where he was from.

3.Say how you went to Tashkent and what you saw there.

O'quvchilarni mulohaza qilish faktlarini aytishga o'rgatish zarur.
Topshiriqlar o'zbekcha bo'lishi ham mumkin:

1. Siz nimaga qiziqishingizni aytib bering.
2. Siz nima uchun chet tilini yoqtirasiz (yoki yoqtirmaysiz) aytib bering va x. k.

Tekstlarni o'qitishda o'quvchilarga ayrim faktlarni isbotlov-chi topshiriqlar berish foydali. Masalan:

Give as many facts from the text as you can to prove the following.

He was a bad boy.

He was a true friend . va x. k.

Eshitib-tushinish (audirovaniya) ko'nikmasini o'stirishda tekstni bir necha bor eshitish tavsiya qilinadi. Bunda tekst avval sekin, keyin esa tezroq o'qiladi. Har o'qilgandan keyin o'quvchilarning qanday yangi faktlarini tushinganliklari bilib olinadi. Ularni buning uchun baholash ham tekstni eshitib tushinish ko'nikmalarini o'stirishda eng muhimi o'quvchilarni har qanday qiyinlikdagi tekstni birinchi bor eshitgandayoq uning butun mazmunini umumiy tarzda fahmlab olishga o'rgatish kerak.

(Reading: orientirlarga tayanib o'qishga o'rgatish)

Lug'atdan foydalanishga o'rgatish;

(turli xil lug'atlar bilan tanishtirish).

40-60 ming so'zli lug'atlar maktab sharoiti uchun eng qulay lug'at.

Shuningdek o'quvchilarni lug'atsiz kontekst yordamida tushinishga ham o'rgatish zarur. Bu badiiy adabiyotlarni o'qishda kerak. Internatsional so'zlarni tanib olishda o'quvchilar diqqatini chet tili so'zi bilan ona tili s'o'zlari o'rnida ma'lum muvofiqlik borligiga tortmoq kerak. Masalan: ism-izm.

Yuqori sinflarda (9-10) adaptatsiya qilingan kitoblardan tashqari ilmiy ommabop va badiiy ommabop va badiiy adabiyotlardan olingan ayrim tekstlarni ham o'qishga o'rgatiladi. 10 sinf gazetadan qisqaroq maqolalarni, informatsiyalarni o'qishga o'rgatish zarur. Og'zaki nutq 10 sinf o'quvchilarga o'zlari qiziqqan mavzular yuzasidan suhbat olib borish kabi topshiriqlar berish foydali. Tekstni o'z so'zlari bilan ya'ni oddiygina so'zlab berish o'quvchilarda avval qiziqish uyg'otmasligi mumkin. Lekin tekst yangi axborot manbai sifatida uning mazmunini o'rganishda bu shart hisoblanadi. Og'zaki nutq mazmuni murakkablashadi, o'qilgan tekst yuzasidan olib borilgan suhbatdan o'quvchilarni qiziqtiruvchi va xayajonlantiruvchi masalani muhokama qilishga o'tadi. Avvalgi o'rganilgan so'zlarni so'z birikmalari sifatida boshqa ma'noda taniydilar. Macalan:

hand - the hand of delegation

to see - I don' t see why

to fall - to fall ill va x. k.

Qiyinchilik - dars soati kam. Nutqqa tayyorlov mashqlarini salmog'i ortadi.
Masalan:

Fikrni davom ettiring (gap qo'shing);

Aytilganni aniqlang;

Bayon qilingan fikrni to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligini aniqlang;

Bu bosqichda til materiali soʻzlar, soʻz birikmalari va ranglarni safarbar qiluvchi mashqlar foydali tayyorlov mashqlari boʻladi. Nutqiy mashqlar yuqori sinflarda bir tomondan, tekstlar ikkinchi tomondan ogʻzaki nutq uchun belgilangan mavzular atrofida koʻriladi.

Turli qarash:

- a) faqat mavzular
- b) faqat tekstlar

Masalan: Kino mavzusi.

Siz kinoga qachon, kim bilan borganingiz haqida soʻzlab bering. Filmda bosh rolni kim oʻynaganligini, oʻzingiz yoqtirgan aktyorlar haqida aytib bering.

3. Situatsiya: doʻstingizni uchratib qoldingiz, unga koʻrgan filmingiz haqida soʻzlab bering.

Mavzular boʻyicha ishlash materialini maʼlum darajada sistemaga solishga yordam beradi, oʻquvchilar oʻz muvaffaqiyatlarini oʻzlari koʻradilar. Situatsiyalar real va xayotiy boʻlishi kerak.

Topshiriq:

Tekstdagi maʼnodan nima yoqdi-yu, nima yokmadi?, soʻzlab bering;

Tekstni reja boʻyicha soʻzlab bering; oʻzingiz yoqtirgan kitob yoki yozuvchi haqida soʻzlab bering;

Nutqning bunday "Tayyorlanmagan" formalaridan tashqari yuqori sinflarda "Tayyorlangan" nutqdan ham topshiriqlar boʻlishi kerak. Masalan: oʻqilgan

material yuzasidan axborot, ma'ruza, gazetadagi maqolani sharxlash va x. k. Keyinchalik kuchli o'quvchilarga axborot tayyorlashni buyurish mumkin.

Dialogik nutqni o'stirish: intervyudan foydalanish mumkin. Bir o'quvchi bola o'quvchilarning savollariga javob qaytarishi mumkin.

Audirovaniya: Maxsus tekstlarni tinglashni mashq qilish. Bu tekst keyincharoq suhbat uchun mavzu vazifasini o'taydi. Bunda tekstni asosiy g'oyasi tushinilganligi aniqlanadi, qiziq materialni ma'lum qilish imkonini beradi.

Tekstni necha marta tinglash kerak?

Til materialini o'zlashtirish.

Yuqori sinflarda o'qiganni tushinish uchun kerakli bo'lgan til materiali o'rganiladi. Masalan: Participle (Gerund Infinitive).

Egallangan bilimlarni sistemaga solish kerak. Eshitilishi jihatidan bir-biriga yaqin juft so'zlarni tinglash va takrorlash;

O'qish vaqtida eng katta qiyinchilik tug'diradiganlardan biri frazeologiyadir. Frazeologik birikmalarni o'quvchilar qismlarga aylantira olmaydilar.

Masalan; to give one's word - to take part - to take points - to put one's best foot forward etc.

Lekin ba'zilarini tarkibiy elementlarini so'ratish mumkin. Bu esa ularni ma'nosini tushinishga yordam beradi. Biroq, quyidagi birikmalarni tarkibiy qismlarga ajratish orqali ularni ma'nosini tushinish oson.

Masalan: make playces, make a mistake, to take a bus, to take a train va x. k.

Frazeologik tushunishni o'rgatishda o'quvchilarni aktiv minimumida bor bo'lgan namunalarga asoslangan holda olib borish kerak. Bunda frazeologik birikmalarni ona tili ekvivalentini topish kabi mashqlarni bajarish kerak.

Darslarni tuzilish tiplari.

8-9-10 sinf darslarining tuzilishi oldingi bosqichlardagiga nisbatan ancha o'zgaradi. Bu uyda mustaqil ishlashlarining ortishi xissasiga ham bog'liqdir.

I tip darslarining maqsadi va vazifalari til materialini (jumlalani leksik, grammatik) sistemalashtirish va nutq faoliyatining barcha turlarida ulardan bir-biriga yaqinroq bog'langan holda foydalanish. Masalan: situatsiyalarga qarab leksik materialni ishlatish va notanish leksik grammatik birikmalarini konspektga muvofiq qo'llash. Ikki til lug'atdan foydalanish.

I tip darslarining o'ziga xos xususiyati o'quvchilarning mustaqil ishi (Masalan: mat. gruppalariga ajratish lug'at bilan ishlash) kabi dars zvenolarini, qismlarini o'qituvchi topshiriq berib javob oluvchi qismlar bilan tez-tez almashib turishi kerak. (M: topshiriq javob reaksiya, topshiriq javob reaksiya)

II tip darslari. maqsad va vazifalari: nutqiy ko'nikmalarning barcha turlari bilan chambarchas bog'langan holda konkretlashtiriladi. Masalan: tarjimasiz o'qish (lug'atsiz) va o'qilgan material sohasidan monolog tarzda fikr bayon qilish, o'qilgan tekst bo'yicha dialogik nutqni o'stirish; 10-12 jumladan iborat bo'lgan monologik nutqni o'stirish; yozma nutq o'qilgan mavzuga annotatsiya berish so'ngra qilganni muhokama tarzda o'stirish;

mustaqil ishlash

dars o'qitish topshiriqni bajarish kabi qismlar.

yo'l-yo'riq ko'rsatish.

Metodik adabiyotda yuqori sinflarda bir maqsadga ega darslar bo'lishi kerak deyiladi. M: G. V. Rogova, a) o'qish darslari b) og'zaki nutqni o'stiruvchi darslar.

Darslarni tekst bilan ishlash etaplariga muvofiq bo'lish (passiv) maqsadga muvofiq emas, chunki monolog va dialog ko'nikmalarini hosil qilish etaplari bunga mos kelmaydi. Darslarni tekst bilan ishlashga qarab gaplar tiplarga ajratiladi. Yakun to'g'ri tanqid qilinadidi. Bu holda chet tili o'qitish tekstni o'rgatishga tenglashib qolgan bo'lar edi.

S.F.Shatilov nutq faoliyatini turlariga va maqsadiga ko'ra tiplarga ajratadi. Darsning asosiy maqsadi, o'qishga o'rgatishga yordamchi og'zaki nutq ko'nikmalarini o'stirish. Og'zaki nutq darslarining asosiy maqsadi, o'qish yordamchisidir. Kombinirovaniya o'qish va og'zaki nutqga o'rgatish teng olib boriladigan darslar.

Demak xulosa qilib aytganda,

I. Yuqori bosqichda chet tili o'qitishning o'ziga xos hususiyatlari:

1. Yosh hususiyatlari
2. Material xajmi
3. Nutq faoliyatining asosiy turlarini bir-biriga munosabatlari
4. Nutq malaka va ko'nikmalari bilan ishlashni harakteri
5. O'qitish sharoitlari

Rejalashtirish o'rta makablarda o'rganiladigan barcha predmetlarni shu bilan birga chet tili o'rgatishni ham muvaffaqiyatli amalgam oshirish garovidir. Rejaning qaysi tipi bo'lmasin (hoh dars rejasi,hoh tematik, calendar yoki yakuniy) u o'quv

materialini barcha psixologik va metodik qonuniyatlar, printsiplar asosida ma'lum bir davrga bo'lib o'rganishni taqazo etadi va tegishli ko'nikma va malakalarni o'stirishni nazarda tutadi.

Rejalashtirishda quyidagilarga e'tibor qaratmoq kerak:

- a) chet tili o'qitishning boshlang'ich bosqichida (4-sinf) chet tili darsini tashkil qilishni rejalashtirish;
- b) sinfdagi o'quvchilarning bilim darajalarini hisobga olgan holda darsni rejalashtirish;
- c) darsni rejalashtirish o'quv yili boshlanishidan oldin bajarilishi ker;
- d) o'qituvchi darslikni va undagi til materialini yaxshi bilishi va taxlil qila olishi lozim;
- e) o'qitishning shart-sharoitlarini, psixiologik qonuniyatlarini, nutq ko'nikmalarini hosil qilish bosqichlaridan yaxshi xabardor bo'lishi;
- f) zamonaviy chet tili darsiga qo'yilgan asosiy talablarni bilish.

Tematik rejalashtirish

Chet tili o'qitishda 2 xil rejalashtirish farqlanadi:

1. Tematik rejalashtirish

2. Kundalik dars rejalashtirish.

Darsni rejalashtirishning asosiy maqsadi chet tili o'qitish maqsadi, vazifalari, til materialining hajmi, dars jarayoniga kiritish ketme-ketligi va shunga mos ravishda nutqiy ko'nikma malakalar hosil qilishdan iborat. Rejalashtirish yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar oldindan aniqlanadi va uni bartaraf qilish yo'llari va

tegishli mashqlar tuziladi. Rejalashtirish bir necha bir-biriga bog'liq bo'lgan bosqichlarni o'z ichiga oladi. Shunga ko'ra yillik reja, tematik reja va oddiy bir dars rejasini farqlash mumkin. Yillik reja darslik mualliflari tomonidan tuziladi. U o'z navbatida yarim yillik va chorak rejalariga bo'linadi. Unda o'rganiladigan mavzular aniqlashtiriladi. Har bir mavzuni o'rgatishga ajratilgan dars soatlari bilimlar ko'lami, nutq shakllarining o'sish darajasi, o'tkaziladigan nazorat turlari vaqti hisobga olinadi. Shuni ta'kidlash kerakki har qanday yillik reja yaxshi tayyorgarlik asosida tuzilmog'i lozim. Agar biron bir sababga ko'ra rejaga o'zgartirishlar kiritiladigan bo'lsa ular yarim yillik va choraklik rejalarida o'z aksini topishi kerak. Chet tili o'qituvchilari shahar yoki tuman metod birlashmalari tomonidan tavsiya etilgan rejalar asosida ish olib borishadi. Tematik reja (unit plan) metod birlashma tomonidan tuzilsada u o'qituvchining tashabbuskorligini cheklab qo'ymasligi kerak. Chet tili o'qitish jarayoni ijodiy jarayon hisoblanib, o'qituvchi zarur hollarda unga o'zgartirishlar kiritishi mumkin. Tematik rejalashtirishning asosiy vazifasi bu ma'lum mavzuni o'rganish natijasida erishiladigan yakuniy maqsadni aniqlashdir. Tematik reja asosida o'qituvchi har bir darsga aloxida kundalik reja tuzadi.

Kundalik reja quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- 1.ma'lum bir dars yakunida nimaga erishishni;
- 2.qo'yilgan vazifani amalgam oshirish uchun qanday til materialini o'rganishni;
- 3.belgilangan maqsadga erishish yo'llarini aniqlashni.

Kundalik rejada dars mavzusi, maqsadlari, jihozlanishi va darsni tashkil qilish bosqichlari o'z ifodasini topadi.

Dars strukturasiga quyidagilar kiradi:

- Darsning boshlanishi (tashkiliy davr, davomatni aniqlash, til muhitini hosil qilish);
- Fonetik mashg'ulot o'tkazish (ayrim qiyin bo'lgan tovushlar ishtirok etgan so'zlarni o'qishni mashq qilish, she'r yoki ingliz tilidagi avval o'rganilgan ashulani qaytarish va h. k.)
- Uy vazifasini tekshirish;
- Yangi o'quv materialini dars jarayoniga kiritishning texnologik ketma-ketligi (u til materialining berilish ketma-ketligi, mashq qilish va nutqiy vaziyatlarda qo'llash bosqichlarini o'z ichiga oladi)
- Baholash;
- Uy vazifasini berish (har bir vazifa o'quvchilarga tushuntirib berilishi lozim)
- Dars oxiri.

Chet tili darsi haqida ko'plab monografiyalar va maqolalar yozilgan. Ularga misol qilib Kazantsev I. N. , Rogova G.V.larning ishlarini va "Inostranniye yaziki v shkole" jurnallarida chop etilgan maqolalarni keltirish mumkin. Chet tili darsining mazmuni va mohiyati hususida pedagogik adabiyotlarda ko'plab ma'lumotlar berilgan. M. A. Danilov darsning muvaffaqiyati uchun quyidagilar muhimligini aytadi:

- dars mazmuni va maqsadi o'quvchilarning yosh hususiyatlariga mos kelishi kerakligi;
- darsning talimiy va tarbiyaviy tomonlarining birligi;
- darsning barcha bosqichlarida o'quvchilarning faolligi;
- darsning har bir daqiqasidan samarali foydalanish;
- darsni tegishli jihozlash;
- dars oxirida uning natijasi sezilarli bo'lishi.

A. I. Kochetovning fikricha darsda ta'limiy maqsadni tarbiyaviy maqsadga bo'y sundirilishi, kollektiv (jamoaviy) va individual ish shakllarining birligi turli metodlarning qo'llanishi, xotira, diqqat va tafakkurni o'stirish qonuniyatlarini hisobga olish kerak.

N. I. Vershagina va F.M. Rabinovich darsni yana ham kengroq xarakterlaydi. Ular dars oldiga quyidagi vazifalarni qo'yishadi:

- o'quvchilarning nutq faoliyatini o'stirish
- dars maqsadiga erishish yo'lidagi ketma-ketlilik
- nutq faoliyati stimullarining rang – barangligi
- qo'llaniladigan usullardagi samaradorlik va aniqlik
- o'quvchilarning dars maqsadini va uning bosqichlari vazifalarini aniq bilishi, individual va jamoaviy ish shakllarini qo'shib olib borish
- o'quvchilarning qiziqishlarini susaytirib yubormaslik, ularning shahsi va his-tuyg'ulari bilan hissoqlashish
- ta'limiy va tarbiyaviy vazifalarni darsda hal qilish

Xulosa qilib aytganda, chet tili o'qituvchisi darsni rejalashtirish va dars turlariga hamda dars hususida yuqorida keltirilgan fikrlarni hissoqla olgan holda chet tili o'qitishni rejalashtirsa va darsni zamon talabiga va dars maqsadiga mos tog'ri tashkil qila bilsa darsning samaradorligi va yakuniy natija kafolatlanadi.

CHET TILI DARSINI MAZMUNI VA MOHIYATI.

Yaxshi darsning o'ziga xos hususiyatlari pedagogik adabiyotlarda keng yoritilgan. Masalan: M. A. Danilov va B. P. Esipovlar darsning muvaffaqiyatli bolishi uchun quidagiarni keltiradi:

- dars mazmuni va maqsadi o'quvchilarning yosh xususiyatlariga to'g'ri kelishi kerak;
- darsning ta'limiy va tarbiyaviy tomonlarini birligi;
- darsning barcha etaplarida o'quvchilarning faolligi;
- darsning har bir vaqtdan maksimal foydalanish;
- darsni tegishli jixoslash;
- dars so'ngida uning natijalarini sezilarli bo'lishi.

A. I. Kochetovning fikricha:

- ta'limiy maqsadni tarbiyaviy maqsadga bo'ysundirilishi;
- kollektiv va individual ish shakllarining birligi;
- turli metodlardan samarali foydalanish;
- xotira, diqqat va tafakkurni o'stirish qonuniyatlarini hisobga olish;

E E Vereshagina, F. M. Rabinovich darsni yana ham kengrok harakterlaydi. Chet tili darsida quyidagilarga etibor berilishi kerak:

- o'quvchilarning nutq konikmalarini o'stirish;
- bir maqsadli ketma-ketlilikka amal qilinishi;
- nutq faoliyatining stimullarini rang-barang va ma'nodorligi;
- qo'llanishdagi usullarni optimalligi;
- o'quvchilarga dars maqsadini va uning ba'zi etaplarining vazifalarini tushuntirish;

- umumiy va individual ish shakllarini qo'shib olib borish;
- o'quvchilar qiziqishini dars davomida susaytirib yubormaslik;
- ularning shaxsi va xis-tuyg'ulari bilan hisoblashish;
- ta'limiy va tarbiyaviy vazifalarni darsda xal qilish;

L.D.Salitra: darsni chet tilida o'tish, amaliyotga yo'naltirilganlik, o'quvchilarning yuqori darajada faol bo'lishi, mavzuning asosiy maqsadi va dars oldiga qoigan vazifalarni aniq belgilash ko'p jixatdan dars samaradorligini kafolatlaydi degan fikrni bildiradi.

XULOSA

Dars o'quv tarbiyaviy ishlarni olib borishni tashkil qilishning asosiy shaklidir. Harakterli hususiyati: chet tilida nutq faoliyati; maqsadi va unga erishishning yo'llarini aniq belgilash. O'quv tarbiyaviy faoliyatning maqsadi: o'quvchilarga bilim berish va chet tilida nutqiy malaka va ko'nikmalarni hosil qilish; til materialini xarakteri va nutq faoliyatining turlariga qarab bu maqsadlar konkretlashtirilishi mumkin. Bizga kerakli muhim narsa bu qo'yilgan maqsadga erishish vositalarini to'g'ri aniqlash, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatni bir biriga o'zaro xurmat asosiga qurish va darsni tashkil qilishdir. L. N. Tolstoy: Agar o'qituvchi o'quvchini ham ota ham ona sifatida ardoqlasa u o'qituvchi barcha kitoblarni o'qigan, lekin kasbini ham o'quvchilarni ham sevmaydigan o'qituvchidan yaxshidir. O'quvchilar orasida o'tkazilgan ayrim so'rovlarning natijasini keltirib o'tish darsga qo'lgan talablarni va o'quvchilarning darsga va o'qituvchining kasbiy tayorgarligiga nisbatan fikrlariga oydinlik kiritish mumkin. Otkazilgan so'rovga kora: 77,4% kasbini yaxshi bilgan, 59,7% darsni qiziqarli utgan 48,6% o'qituvchi shaxsi, uning o'quvchilariga muxabbati 31,7% o'qituvchining harakatchanligi darsning samaradorligiga ta'sir qiladi degan fikrni

bildirishadi. Chet tili o'qituvchisi doim izlanishda bo'lmog'i zarur. Har darsda o'quvchilarga biror yangi narsa o'rgatish; yangi usullarini amalda sinab ko'rish maqsadga muvofiq; O'quv tarbiyaviy faoliyatning ikkinchi qismini o'quvchilar faoliyati tashkil qiladi. Shunday qilib darsning mohiyati o'qituvchi o'quvchi faoliyatini tashkil qilishdir. Bu amalda mashqlar bajarish asosida olib boriladi, lekin shuni ta'kidlash lozimki mashqlar alohida-alohida emas, balki bir sistemaning tarkibiy qismini tashkil qiladi. Dars mazmuni esa o'z navbatida maktab dasturlari, darsliklari, dars va tarbiyaviy jarayoning boshqa tashkiliy shakllari bilan o'lchanadi. U ikki komponentdan tashkil topadi. O'qituvchi va o'quvchi faoliyati. Dars qaysi tilda o'tilishi kerak degan masala ham munozarali masalalardan hisoblanadi. Yangi mavzuni yoritishda va eslab qolishda ona tilida tushuntirish maqsadga muvofiq. H. Palmer 10% dars ona tilida bo'lishi qolgan qismi esa chet tilida tashkil qilinishini maqsadga muvofiq deb bilsa bo'shqa bir olim professor Belyaev B.V darsning 5-15% ona tilida qolgan qismida esa organilayotgan chet tilida bo'lishi maqulligini aytadi. Shu bilan birga u yuqori sinfda o'qituvchining nutqi o'quvchilar nutqiga nisbatan kamroq foizni tashkil qilishi maqsadga muvofiqligini aytadi.

ADABIYOTLAR

1. EY.Gez, M.V.Lyaxovitskiy, A.A.Mirolubovi va boshqalar. Metodika obucheniya inostrannym yazykam v sredney shkole. Moskva 1932.str. 363 – 371
2. S.F.Shatilov. Metodika obucheniya nemetskomu yazyku v sredney shkole. Leningrad 1977. str. 232 – 237
3. J.J.Jalolov Ingliz tili o'qitish metodikasi. Toshkent, "O'qituvchi" nashriyoti.
4. Shatilov S, F Metodika obucheniya nemetskomu yazyku v sredney shkole, L. Prosveshenie 1977 god, str. 65-72,
5. Passov E. I. Uslovno - recheviye uprajneniya. Xoshimov U. X. va I. Ya. Yakubov
Ingliz tili o'qitish metodikasi. 1893 yil. O'qituvchi nashriyoti
6. J.Djalolov O'rta maktabda ingliz tili o'qitish metodikasi. Toshkent, O'qituvchi nashriyoti 1997 yil.